

R. Gardner, G. Klein kabi olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ushbu tushunchaning ilmiy asoslarini shakllantirishda muhim o‘rin tutdi.

Kognitiv uslublar tushunchasining mazmuni “Kognitiv” termini lotincha “cognitio” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “bilish”, “anglash” ma’nolarini bildiradi. Kognitiv uslub esa insonning bilish faoliyatini amalga oshirishdagi individual usullar tizimidir. Psixologiyada ushbu tushuncha odamlarning bir xil vaziyatni turlicha idrok etishi va qayta ishlashi bilan bog‘liq holda talqin qilinadi.

Amerikalik psixolog G. Uitkin kognitiv uslubni insonning axborotni tashkil qilish va qayta ishlashdagi barqaror individual xususiyati sifatida izohlaydi. Uning fikricha, kognitiv uslub shaxsning tashqi muhitni qanday idrok qilishi va mazkur ma’lumotlarni qay tarzda tahlil etishini belgilaydi.

J. Kagan esa kognitiv uslublarni reflektivlik va impulsivlik mezonlari orqali tushuntirgan. Reflektiv shaxslar qaror qabul qilishdan oldin vaziyatni chuqur tahlil qilsa, impulsiv shaxslar tezkor javob berishga moyil bo‘ladi. Bu esa insonning ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyati hamda ijtimoiy moslashuviga ta’sir qiladi.

Kognitiv uslublar intellekt tushunchasidan farq qiladi. Intellekt insonning bilim darajasi va aqliy salohiyatini ifodalasa, kognitiv uslub bilimlarni qay tarzda o‘zlashtirish va qayta ishlashni anglatadi. Shu bois ikki bir xil intellektual salohiyatga ega inson turli xil kognitiv uslublarga ega bo‘lishi mumkin.

Psixologik tadqiqotlarda kognitiv uslublarning bir necha turlari ajratib ko‘rsatiladi. Ularning har biri insonning bilish faoliyatidagi individual farqlarni aks ettiradi.

Maydonga bog‘liqlik va maydondan mustaqillik Bu uslub G. Uitkin tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, insonning tashqi muhitga qaramlik darajasini ifodalaydi. Maydonga bog‘liq shaxslar tashqi omillar ta’siriga ko‘proq moyil bo‘lib, ijtimoiy muhitga tez moslashadi. Ular guruh bilan ishlashda faol bo‘lishadi.

Maydondan mustaqil shaxslar esa vaziyatni mustaqil tahlil qiladi, tashqi ta’sirlardan kamroq bog‘liq bo‘ladi. Bunday insonlar analitik tafakkurga ega bo‘lib, murakkab muammolarni hal etishda samaraliroq faoliyat ko‘rsatadi.

Reflektivlik va impulsivlik Mazkur uslub J. Kagan tomonidan o‘rganilgan. Reflektiv insonlar qaror qabul qilishdan avval barcha variantlarni chuqur tahlil qiladi. Ular xatolarga kam yo‘l qo‘yadi, biroq vazifalarni bajarishda ko‘proq vaqt sarflaydi.

Impulsiv insonlar esa tezkor fikrlaydi va tez javob beradi. Ularning faoliyati dinamik bo‘lsa-da, ayrim hollarda shoshqaloqlik sababli xatolar yuzaga kelishi mumkin.

Analitiklik va sintetiklik Analitik uslubga ega insonlar voqea-hodisalarni qismlarga ajratib o‘rganishga moyil bo‘ladi. Sintetik uslub egalari esa hodisalarni yaxlit holda qabul qiladi. Ta’lim jarayonida analitik o‘quvchilar mantiqiy masalalarni yaxshi bajarsa, sintetik o‘quvchilar umumiy mazmunni tezroq tushunadi.

Kognitiv uslublarning shakllanish omillari Kognitiv uslublarning shakllanishiga biologik, ijtimoiy va psixologik omillar ta’sir ko‘rsatadi. Insonning nerv tizimi xususiyatlari, temperament tipi va genetik omillar uning bilish faoliyatiga muayyan darajada ta’sir etadi.

Oilaviy muhit ham kognitiv uslublarning rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. Demokratik tarbiya uslubida voyaga yetgan bolalarda mustaqil fikrlash va reflektivlik kuchliroq shakllanadi. Avtoritar muhitda esa impulsivlik yoki tashqi nazoratga qaramlik rivojlanishi mumkin.

Ta’lim jarayoni ham kognitiv uslublarning rivojlanishida katta ahamiyatga ega. O‘qituvchining pedagogik mahorati, ta’lim metodlari va o‘quv muhiti o‘quvchilarning bilish faoliyatini shakllantiradi. Interaktiv metodlardan foydalanish reflektiv va mustaqil tafakkurni rivojlantirishga yordam beradi.

Shuningdek, madaniy muhit ham insonning kognitiv uslubiga ta’sir qiladi. Individualistik jamiyatlarda mustaqil fikrlash kuchli rivojlansa, kollektivistik jamiyatlarda ijtimoiy moslashuv va guruhli fikrlash ustun bo‘lishi mumkin.

Kognitiv uslublarning ta’lim jarayonidagi ahamiyati Kognitiv uslublarni hisobga olish zamonaviy ta’lim tizimining muhim talablaridan biri hisoblanadi. Har bir o‘quvchi axborotni o‘ziga xos tarzda qabul qilgani sababli o‘qituvchi individual yondashuvni qo‘llashi lozim.

Maydonga bog‘liq o‘quvchilar guruhli ishlarda yuqori natija ko‘rsatsa, maydondan mustaqil o‘quvchilar individual topshiriqlarda samaraliroq faoliyat yuritadi. Reflektiv o‘quvchilarga chuqur tahlil talab qiladigan vazifalar mos kelsa, impulsiv o‘quvchilarga tezkor faoliyatni talab qiluvchi topshiriqlar ma’qul bo‘ladi.

Kognitiv uslublarni aniqlash o‘quvchilarning qobiliyatini to‘g‘ri baholash va ularning individual imkoniyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu sababli psixologik diagnostika jarayonida kognitiv uslublarni o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda ko‘plab rivojlangan davlatlarda ta’lim dasturlari o‘quvchilarning individual kognitiv xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilmoqda. Bu esa ta’lim samaradorligini oshirish va shaxsning ijodiy salohiyatini rivojlantirish imkonini beradi.

Kognitiv uslublarning shaxs rivojlanishidagi o‘rni Kognitiv uslublar insonning nafaqat bilish faoliyati, balki shaxs sifatida shakllanishiga ham ta’sir qiladi. Mustaqil tafakkurga ega insonlar murakkab hayotiy vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilishga moyil bo‘ladi.

Reflektiv uslubga ega shaxslar o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilishga intiladi, bu esa ularda o‘zini anglash va o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Impulsiv insonlar esa faol va tashabbuskor bo‘lishiga qaramay, emotsional boshqaruvda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

Kognitiv uslublar kasbiy faoliyatga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, analitik tafakkur muhandislik va ilmiy tadqiqotlarda muhim bo‘lsa, sintetik tafakkur ijodiy sohalarida samarali hisoblanadi.

Shuningdek, kognitiv uslublar shaxslararo munosabatlarda ham muhim rol o‘ynaydi. Tashqi muhitga moslashuvchan insonlar kommunikativ faoliyatda muvaffaqiyatli bo‘lsa, mustaqil tafakkur egalari liderlik qobiliyatiga ko‘proq ega bo‘lishi mumkin.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kognitiv uslublar insonning bilish faoliyatidagi individual xususiyatlarini ifodalovchi muhim psixologik tushunchadir. Ular insonning axborotni qabul qilish, qayta ishlash va tahlil qilish jarayonlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Kognitiv uslublarning shakllanishida biologik, psixologik va ijtimoiy omillar muhim rol o'ynaydi. Ushbu uslublarni o'rganish ta'lim samaradorligini oshirish, shaxsning individual imkoniyatlarini rivojlantirish va psixologik diagnostika jarayonlarini takomillashtirishda katta ahamiyatga ega.

Zamonaviy psixologiya fanida kognitiv uslublarni chuqur o'rganish inson tafakkurining individual jihatlarini anglash va shaxs rivojlanishini ilmiy asosda tashkil etish imkonini beradi. Shu sababli mazkur yo'nalish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Witkin H.A. Cognitive Styles in Personal and Cultural Adaptation. – New York, 1978.
2. Kagan J. Reflection-Impulsivity and Reading Ability in Primary Grade Children. – Child Development, 1965.
3. Холодная М.А. Когнитивные стили. – Санкт-Петербург: Питер, 2004.
4. Немов Р.С. Психология. – Москва: Владос, 2010.
5. Давыдов В.В. Психическое развитие младших школьников. – Москва, 1990.
6. G'oziev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2002.
7. Nishonova Z.T. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. – Toshkent, 2011.
8. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: Sharq, 2008.

